एवं चिन्तयित्वा सः महता प्रयत्नेन हस्तपादं सञ्चालयन् पायसपात्रस्य समीपम् आगतवान् । पायसं खादितुम् आरब्धवान् च । तदा एकः पाषाणखण्डः तस्य मुखे लग्नः अभवत् ।

सः चिन्तितवान् - 'एतेन पाषाणखण्डेन अहं भाग्यवादिनं प्रहरामि । वदामि च - 'प्रयत्नेन एव मम उदरं पूर्णम् ।'

अत्रान्तरे भाग्यवादी चिन्तयति - 'एषः मम परीक्षाकालः । समीपे कुत्रापि पायसम् अस्ति । यदि तत् मम भाग्यायत्तम् अस्ति तर्हि निश्चयेन प्राप्नोमि । तदर्थं प्रयत्नं तु न करिष्यामि' इति ।

तस्मिन् एव क्षणे एकः पाषाणखण्डः तस्य उपरि पतति । तदा सः 'एषः पाषाणखण्डः एव मम भाग्यायत्तः स्यात् । एतेन एव मम कार्यपूर्तिः भवेत्' इति चिन्तयित्वा तं स्वसमीपे रक्षितवान् । ततः तेन एव क्रमेण दशाधिकाः पाषाणखण्डाः तेन प्राप्ताः । सर्वान् अपि सः रक्षितवान् ।

प्रातःकाले कारागृहस्य द्वारम् उद्घाटितं भवति । महाराजः, अमात्यः, अन्ये च जनाः तत्र आगच्छन्ति । ते सर्वे पश्यन्ति, यत्नवादी पायसभक्षणेन संतृप्तः अस्ति । सर्वे जयकारेण तम् अभिनन्दन्ति ।

किन्तु यदा ते भाग्यवादिनं पश्यन्ति तदा तु विस्मिताः भवन्ति - यतः तस्य पुरतः दशाधिकानि अमूल्यानि रत्नानि आसन् ! रात्रौ शिलाखण्डः इति मत्वा तानि एव तेन रक्षितानि आसन् । सर्वे जयकारेण तम् अपि अभिनन्दितवन्तः । 'महाराजः इदानीं कीदृशं निर्णयं वदति' इत्येव सर्वेषां विचारः ।

तदा महाराजः उक्तवान् - ''भोः जनाः ! निरर्थकः एतयोः विवादः । यतः यत्नेन विना दैवं न फलति, दैवेन विना यत्नः अपि न सिद्ध्यति । अतः तयोः समप्राधान्यमेव'' इति ।

❑❑

परेषां दुःखं स्वदुःखम्

◆ विजयलक्ष्मीः सारस्वतः

कस्मिंश्चित् ग्रामे काचित् वृद्धा निवसति स्म । तस्याः एकः एव पुत्रः । माता पुत्रः च अतीव दयापरौ । तयोः गृहम् अत्यन्तं लघु आसीत् ।

कदाचित् वृद्धा रुग्णा जाता । सा औषधनिर्माणार्थं लोध्रवृक्षस्य त्वचम् इष्टवती । अतः पुत्रम् उक्तवती - ''पुत्र ! वने लोध्रवृक्षः अस्ति, भवान् तत्र गत्वा किञ्चित् त्वचम् आनयतु'' इति ।

पुत्रः परशुं गृहीत्वा वनं गतवान् । लोध्रवृक्षं दृष्टवान् । परशुना तस्य त्वचं निष्कास्य गृहं प्रति आनीतवान् । वृद्धा तत् स्वीकृत्य औषधं सज्जीकृतवती । तस्य सेवनेन सा स्वस्था अपि जाता ।

पुनः कदाचित् माता पुत्रस्य श्वेतवस्त्रं रक्तरञ्जितं दृष्टवती । आतङ्केन सा पुत्रं पृष्टवती - ''वत्स ! भवतः श्वेतवस्त्रं कथं रक्तरञ्जितम् अस्ति ? किम् अभवत् ?'' इति ।

पुत्रः किमपि न उक्तवान् । माता पुनरपि सानुरोधं पृष्टवती - ''वत्स ! किम् अभवत् ? वदतु'' इति ।

तदा पुत्रः उक्तवान् - ''अम्ब ! तस्मिन् दिने भवती मां लोध्रवृक्षस्य त्वचम् आनेतुम् उक्तवती आसीत्, तस्य वृक्षस्य छेदनसमये मम मनसि विचारः उत्पन्नः यत् 'त्वक्निष्कासनसमये सः वृक्षः कियतीं वेदनाम् अनुभूतवान् स्यात् ! यद्यपि सः वृक्षः वक्तुं न शक्नोति, तथापि तस्य वेदना स्यात् एव' इति ।

अद्य अहं निश्चितवान् यत् तस्मिन् समये वृक्षस्य कीदृशी वेदना जाता स्यात् इति मया ज्ञातव्यम् इति ।'' अतः एव मम शरीरस्य किञ्चित् चर्म अहमेव निष्कासितवान् । ततः रक्तप्रवाहः भवति । तेन मम श्वेतवस्त्रं रक्तरञ्जितम् अस्ति'' इति ।

पुत्रस्य वचनं श्रुतवत्याः मातुः नेत्राभ्यां अश्रुप्रवाहः आरब्धः । पुत्रस्य दयागुणं ज्ञात्वा अतीव प्रसन्ना सा तं गाढम् आलिङ्गितवती ।

❑❑